

DOĞU TÜRKİSTAN İSLAM CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANI ALİHAN TÖRE SAGUNİ'NİN SOSYO-POLİTİK GÖRÜŞLERİ

Kutlukhan ŞAKİROV (Özbekistan)

İstanbul - Akademik Araştırmalar Vakfı, Doç. Dr.
Çamlıca – Üsküdar – İstanbul / TÜRKİYE
ksakir@hotmail.com

Yılmaz POLAT

Fatih Üniversitesi, İstanbul Meslek Yüksekokulu,
Turizm Rehberliği Bölümü, Yrd. Doç. Dr.
Büyükkçekmece – İstanbul / TÜRKİYE
ypolat@fatih.edu.tr, dryilmazpolat@hotmail.com

ÖZET

Alihan Töre Saguni (1885–1976), Türkistan'ın son yüzyılda yetiştirmiş olduğu büyük bir âlim ve mücadeleci devlet adamıdır. O bir tıp doktoru ve aynı zamanda ülkesini savunan hem bir asker hem bir komutandır. Bolşevizm'in ortaya çıkmasıyla fikir adamı olarak düşünce planında da komünizmle mücadele etmiş, gelmekte olan sistemin Çarlık Rus idaresinden de tehlikeli bulunduğu anlatmaya çalışmış ve koşulları yerine getirmek şartıyla silahlı mücadeleye girilmesini istemiş ve savunmuştur. Bu konuda da sadece fikirleriyle yetinmemiş, işi pratiğe aktaran bir aksiyon adamı olduğunu görüyoruz. Rusya ve Çin'le giriştiği mücadele neticesinde Doğu Türkistan'da "Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti"ni(1944–1949) kurmuş ve Cumhurbaşkanı olma kabiliyetini ispatlamıştır. Alihan Töre, Türk-İslam âleminin son birkaç asırda gelişen dünyaya ayak uyduramadığından dolayı içine düştüğü durumu ortaya koymuş, çözüm yollarını göstermiş değerli bir mütefekkindir. Çalışmada Alihan Töre'nin beslendiği kaynağın İslami değerler olduğu tespit edilmiş, O'nun hürriyet, ilim, milli his, insan hakları ve medeniyet konusundaki orijinal düşüncelerinin günümüz problemlerine de işaret etmekle kalmamış çözüm yollarını da gösterdiği ortaya konmuştur. Alihan Töre'nin hayatı, felsefesi ve fikirlerinin bilinmesiyle büyüklüğünün daha iyi kavranılacağı kanısına varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Alihan Töre Saguni, Türkistan, fikir, hürriyet, medeniyet, ilim.

SOCIO-POLITICAL VIEWS OF ALIHAN TORE SAGUNI, THE PRESIDENT OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF EASTERN TURKISTAN

ABSTRACT

Alihan Töre Saguni is a great scholar and contender statesman raised in Turkistan in the last century. He is a medical doctor. He is also a soldier and commander defending his country. As with the onset of Communism he struggled against communism as a man of philosophy. He stated that Communism was more dangerous than Tsarist Russia and wanted people to fight against the communists even with armed forces providing that they fulfill the requirements. He did not only struggle with his ideas but also put them into practice and proved that he was a man of action. As a result of his fight against Russia and China he founded "East Turkistan Islam Republic" (1944–1949) and became the President. Alihan Töre has diagnosed the problems of the Turk-Islam world which could not cope with the developing world in the last few centuries and shown the solutions to these problems. In this study, it has been diagnosed that the source of inspiration for Alihan Töre was Islamic values and it has been put forth that his original ideas about freedom, national feelings, human rights and civilization have not only addresses contemporary problems but also shown the solutions of them. It has also been considered that as his life and philosophy is learned, his greatness will be understood better.

Key words: Alikhan Tora Saguni, Turkestan, idea, freedom, civilization, knowledge.

GİRİŞ

Alihan Töre Saguni (1885–1976), Türkistan'ın son yüzyılda yetiştirmiş olduğu büyük bir âlim ve mücadeleci devlet adamıdır.¹ Alihan Töre Saguni, bugün "Orta Asya" denilen ve asıl adı Türkistan olan bu coğrafyada yaşayan halkların esas manevi değerlerini şahsında toplamış, tarihi parlak bir şahsiyettir. Alihan Töre o bölgede şekillenmiş İslam uygarlığının gerçek anlamdaki mümessili, Doğu insanı ve aydınıdır. Onun tam anlamda olgun bir sosyal-politik lider olarak yetişmesinde şu hususlar belirleyici olmuştur; ilk önce ailede Nakşîlik ruhuyla yoğrulan özel terbiye alması ve bunun o zamandaki müstemleke ortamıyla ziddiyet oluşturması, sonradan eğitimini sadece şark geleneklerine göre Mekke, Medine ve Buhara medreselerinde görmesi ve nihayet XX. yüzyıl başlarında dünya ve kendi ülkesinde tezahür eden tarihî olaylarla iç-içe yaşama tarzı.

O Ceditçilik ve Bolşevizm'i kesinlikle reddetmişti. Çünkü ona göre adı geçen akımların temelini batıcılık, yani milli değerleri çiğneyen Avrupa merkezîyetçilik oluşturmaktaydı. Bu konuda o ünlü fikir adamı ve sosyolog Cemaleddin Afgani gibi tavizsiz pozisyondaydı.

Alihan Töre Saguni² aynı zamanda mümtaz İslâm âlimidir. Bu cihetini iki ciltlik "Tarih-i Muhammediyye" eseri ve Türkis-

¹ Alihan Töre'nin hayatı ve şahsiyeti hakkında geniş bilgi için bakınız: 1- Polat Yılmaz, Ali Han Töre Saguni: Türkistan'ın son yüzyılında önde gelen mücadeleci, ilim ve devlet adamı, "Altay Dünyası" Beynelhalk Journal, Sayı:1-2, Bakı-1997, s. 105-115 2- Polat Yılmaz, Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti (1944-1949) Cumhurbaşkanı Alihan Töre Saguni, Journal Of Qafqaz University, year-2000, Volume-III, Nummer-I, s: 57-68, 3- Polat Yılmaz, Ali Han Töre Saguni: Türkistan'ın son yüzyılda önde gelen mücadeleci, ilim ve devlet adamı, Gökbayrak 2003

² Saguni, Alihan Töre, Şakirhan Töre'nin oğludur, bu sebepten dolayı da çocukları «Şakirov» soyadını kullanmaktadır.

tan'ı kapsayan büyük coğrafyada hala sürüp gelmekte olan dini nüfuzu doğrulamaktadır. Fikrimizce metodolojik açıdan onun ulema kimliğini tetkik etmeden geçmek doğru değildir. Sovyet tariyografisinde (tarihçiliğinde) o döneme hâkim olan ideolojik zihniyetten dolayı bu husus objektif olarak incelenemezdi. Diğer yönden ulema sınıfının tarifi konusunda, Batılı ve Sovyetlerin tarih anlayışında müşterek yanlışlık söz konusudur. Bu hata laisizm ve ateizmin birbirinden ayırt edilememesinden kaynaklanmaktadır. Neticede Doğu halklarından yetişen büyük insanların tarihi rolünün objektif yorumlanması uzun süre boyunca engellenmiştir. Alihan Töre Saguni adının konumuzla ilgili araştırma ve yayınlarda haksız bir tarzda çok az kaydedilmesinin nedeni de işte bundandır.

Bizim açımızdan Sünni Müslüman ulemasını Hıristiyan ruhban kesiminden farklı kılan belli özellikler mevcuttur ki, bu meseleye zamanında bazı dünyaca ünlü şarkiyatçılar dikkati çekmişlerdir. Tanınmış Rus Türkolog Wilhelm Radlof bu konuda: "Hükümet tarafından kurulmuş olan memurlar idaresi (yani Çin idaresi - açıklama müellifin) yanında bir de bu gibi şartlar altında bir milli idare, birçok kollara ayrılmış, İslâmî bir sınıflar silsilesi meydana gelmiştir. Bunlar halkın dini şuuruна dayanır ve vazifesi de milli prensipleri korumak ve civardakilerin zararlı tesirlerini uzaklaştırmaktır. Bu sınıfın merkez noktası ve başı Kulca'da bulunmaktadır."³ Şeklinde yazmıştır. Alihan Töre bu açıdan bakıldığında kendi güçlü iradesi ve halkın dini ideallerine dayanarak milli menfaatleri savunma yolunda mücadele veren bir İslâm âlimi ve Müslüman bir lider konumundadır.

Alihan Töre Saguni genel anlamdaki "meslekten" din adamı değildir. Çünkü ömrünün sonuna kadar iaşesini-geçimini temin

³ Radlof. W., Sibirya'dan Seçmeler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 409.

için tabiplik yapmıştır. Onun dini yönü, Nakşibendîlik muhitinde yetişmiş olmasıyla açıklanabilir. Bilindiği gibi söz konusu tarikatın mahiyetinde "...Allah'tan başka hiçbir hedef ve gaye edinmemek, iç ve dış dünyasını her türlü kusurlardan arındırmak" vb. kuralların yanı sıra "yüce gayeler peşinde koşmak" gibi günlük dünyevi işleri aksatmamak prensipleri yatmaktadır."⁴ Buna göre Alihan Töre kişiliğinin mühim çizgisi, sosyal cereyanlara aktif katılan ve izlediği manevi prensipleri pratiğe dökabilen din âlimi olmasıdır denebilir.

Bu makalede Alihan Töre Saguni'nin fikirlerinin bazı yönleri ele alınmış ve onların önemi saptanmaya çalışılmıştır. Onun özgürlük, ilim ve din, milli his, insan hakları, medeniyet konusundaki düşünceleri orijinal nitelikte olup günümüz problemlerine de işaret etmekte ve onların çözümünü ana hatlarıyla açıklamaktadır.

Alihan Töre Saguni'nin sosyo-politik fikirlerine bir bakış

İlk olarak **hürriyet** üzere yürüttüğü fikirlerinin derin manevi temellere dayandığı dikkate şayandır. O'na göre hürriyete erişmek – "altmış ceddinden kalan öz anavatanına, bir millet olarak insani haklarına başkaları gibi sahip olmak"⁵ demektir. Bunun yolu Kur'an-ı Kerim'in emirlerinde belirtilmiş olup, bunlar başlıca üç noktaya odaklanmaktadır ki, bunların birincisi birlik ve beraberlik, ikincisi çağdaş bilim ve sanatı öğrenip her işe ait sebepleri imkân dairesinde yerine getirmek, üçüncüsü ise düşman karşısında ölümden korkmamaktır. O, kim hayat âleminde bu üç noktaya dikkat ederse, öz vatanını ve bütün insani haklarını işgalci düşman hücumlarından koruyabileceği iddiasını idrak ediyor.

⁴ Güner. Ahmet Tarikatlar, Milliyet, 1986, İstanbul, s. 51.

⁵ Saguni. Alihan Töre, Türkistan Kaygısı, Ergon Verlag, Würzburg, 2006, s.18.

Vatan tarihini ve özellikle onun son dönem kısmını enine boyuna etraflıca tahlile tabi tutan Alihan Töre, acı ama gerçeği yansıtan bir neticeye vararak şöyle yazıyor: "Ne yazık ki, biz geçmişinde birliğini iğrenç bir şekilde kaybetmesi sebebiyle öz devletinden olmuş bir milletiz... Oysaki Kuran'ın hükümlerine göre vatanlarının başkaları tarafından işgal edilmesine izin veren, milli devletlerini yitirerek, işgalcilere tabi olan Müslümanlar, Allah'ın emrini yerine getirmedikleri için Huda (Allah) katında hesaba çekilecekler ve iki dünyada da hakir olacaklardır."⁶

Saguni hürriyetin ilahi bir nimet, benzersiz bir değer olduğunu ve insanlar her zaman ona layık olma çabasında bulunmaları gerektiğinin altını çizmektedir. Çünkü kullarında eksiklikler baş göstermedikçe, verdiği nimeti geri almak Allah'ın âdeti değildir. Dünya hayatında, savaş meydanlarında zafer de, tehlike de sebeplere bağlıdır. Eğer bir kişi, zaferin sebeplerini imkân olduğunca yerine getirmeden savaşa girişirse; Kuran-ı Kerim'in hükümlerine göre böyle bir adam hata yapmış kabul edilir ve şeriat önünde hesaba çekilir. Buna benzer bir şekilde, zaferin bütün şartlarına tamamıyla sahip olduğu halde, yine de geri çekiliyorsa; öyleleri, tarih sayfalarını karalayan, İslam'ın hakkına hıyanet edenlerden kabul edilir. Dünya ve ahiret mutluluğu için ilahi kanunun hükümleriyle belirlenen her işin ilgili sebeplerini yerine getirmeden ve o işte ustalık elde etmeye çalışmadan, "Heyhat; ne yapalım, kader böyleymiş" diyerek oturmak; kendini bilmezliğin ta kendisidir ve Allah'ın kanununa karşı çıkmak demektir.

Alihan Töre'nin görüş yelpazesinde **ilmin** önemi bir başkadır. O, somut kıyaslama ve isabetli benzetmelerle anlatıyor ki; bilgisiz bir milletin, düşmanları önünde, mezbahaya sürülmekte olan bir hayvan sürüsün-

⁶ Saguni, Alihan Töre, a.g.e., s. 122.

den hiç mi hiç farkı yoktur. İnsanın kendisine en yakın, en ölümcül düşmanı şuur-suzluk ve cehalettir. Bunun için Allah u Teala Kuran'ın ilk suresine "okumak, anlamak, bildirmek, yazmak, kalem"⁷ gibi kavramlarla başlamıştır. Peygamberimiz (s.a.s.) de "erkek kadın, oğlan kız" ayrımını yapmadan bütün ümmetine ilim öğrenmeyi emretmiştir. Gerekli kadar din ilimlerini okumak herkese farz olduğu gibi; öz devletini, vatanını ve milletini korumak için modern pozitif bilimleri okuyup öğrenmek de farzdır. Bu durum Allah tarafından Kuran'da mealen "Onlara (düşmanlara) karşı toplayabildiğiniz kadar kuvvet hazır edin"⁸ şeklinde açıkça emredilmiştir.⁹

Alihan Töre soruyor: Kâfirlik mi; yoksa bilgisizlik, anlamazlık mı kötüdür? Açıklaması da nettir: Bu meseleye dünyanın en kamil insanları olan peygamberlerden başlayarak ilim sahibi bütün alimler "Bilmezlik ve anlamazlık, küfürden daha kötüdür" diye cevap vermişlerdir. Çünkü kendi çağını anlamayan Müslümanlar, şeriatın gözündeki İslam'ın esasını bilmeyen insanlardır.

Alihan Töre'nin kesin tespitine göre, her iki Türkistan'ın halkı bilinçsizlik ve bilgisizliğin koyu karanlığı yüzünden, müsait şartlar da mevcut olmasına rağmen, bunlardan zamanında faydalanma yollarını bulamamışlardı. Oysa onların geleceklerini kendilerinden başka hiç kimse düşünmezdi. Çünkü bu biçare halk, hurafe karanlığına ve cehalet batağına bütünüyle batmıştı. Bunun suçlusu o devrin [idarecileri ve onların] oluşturduğu ortamdır. Yine bu konuda Kuran-ı Kerim'in "De ki: Hiç bilenler ile bilmeyenler bir olur mu?"¹⁰ şeklindeki hikmetli beyanının mutlaka hayata geçirilmesi gerekirdi.

⁷ Alak suresi, 1-4. ayetler

⁸ Enfal suresi, 60. ayet

⁹ Saguni, Alihan Töre, a.g.e., s. 22

¹⁰ Zümer suresi, 60. ayet

Türkistan halkı son asırlarda niçin böyle bir cehalet batağına saplandı? Herkesi düşündüren bu soruyu Saguni şöyle cevaplandırıyor: "Bunun baş sebebi, dini gerçek mada anlamayan bilim ve medeniyet düşmanlarının yönetim mekanizmasında olmasıdır. Bunlar, kendilerini dinin koruyucuları ilan edip, halkı marifet nurundan mahrum, çağdaş pozitif bilimlerinden irak tuttular. Yabancı devletlerle ilişkiler kurmadılar ve eğitim öğretim faaliyetlerine hiçbir şekilde önem vermediler. Bunun için Türkistan halkının uyanma, aydınlanma ve mevcut şartlardan faydalanma imkânı da olmadı. Devletin çöküşünün ve milletin bilinçsizleşmesinin müsebbibi işte bu cahillerdir!"¹¹

Günümüzde bilimin gittikçe gelişmekte olduğu açıktır. İnsanın gönlüne, bu sayede insanlık âleminin komünizm afetinden kurtulacağı günün geleceği gibi bir ümit de gelmiyor değil. Bu gibi ileriye dönük tahminlere varan Saguni ateist ortamda toplumun entelektüel gelişmesi hakkında bir de şöyle önemli tespitte bulunuyor: "Lakin merkezdeki kadrolardan tutun, alt tabakadakilere kadar bütün faaliyetlerin yönetimini ellerinde bulunduran hükümet memurları, bencil ve vicdansız kişiler olduğundan, bu ümidin gerçekleşmesi de mümkün değildir. Çünkü bilime aklın ışığı rehberlik etmezse, onu herkes ancak kendi kabiliyeti ölçüsünde kullanabilir. Bunun için, kötülerin biliminden, şimdi olduğu gibi, sürekli tarzda kötülükten başka netice çıkmayacaktır.

Bunun bir başka sebebi de; işlerin başında olanların çoğunluğunu teşkil eden iki çeşit zümredir. Bunlardan ilki; bir kör gibi ancak kılavuzunu takip eden ve kızıl kimlikten¹²

¹¹ Saguni, Alihan Töre, a.g.e., s.23.

¹² Kızıl kimlik: Komünist Parti'ye üye olanların taşıdığı kimlik kartı. Bu sistemde insanlar, iyi bir kariyere sahip olabilmek için Komünist Partisine üye olması gerekiyordu.

başka inandığı hiçbir şey bulunmayan makam sevdalısı komünistlerdir. İkinci zümrenin mensupları ise, çağdaş uygarlık sahasındaki bilimlere yeterli derecede vakıf oldukları ve halka bilim yoluyla faydalı olma seviyesine ulaşmış buldukları halde, kendi menfaatleri için her şeyi feda edebilen adamlardır. Özellikle ekonomi ile ilgili makamları işgal edenlerin çoğu, işte böyle vicdansızlardır.”¹³

Durum böyle olunca, ilim ve marifet geliştikçe fikirlerin de değişeceğini, sistemin içten içe düzeleceğini beklemek de, hayalî bir ümitten başka bir şey olmamaktadır.

Saguni bu durumdan kurtulmanın yegâne çaresi olarak milletlerin çağdaş bilim ve fen ile baştanbaşa silahlanmaları, bunun yanı sıra milli hislerini, duygularını kaybetmeden kendi ana dillerini canları gibi korumaları gerektiğini düşünüyordu. Bu noktada o niye dindar bir zat olarak önce “dini his” değil de “milli his” diye vurgulamaktadır? Oysaki o, zamanında Doğu Türkistan “İli ülke Müslümanlarının âli manevi lideri” sıfatıyla tanınmıştı.¹⁴ Sebep şu ki, ateist Sovyet hükümetin kurulmasından başlayarak bütün dini mektep ile medreseler yok edilmiş ve hemen arkasından eğitim öğretim işleri dinsizlik temeline dayandırılmıştı. Bunun için, vatan evlatlarının dini eğitim alması engellenmiş olsa bile, o gün öz milliyetlerini korumaları için ana dilde eğitimlerini asla ihmal etmemeleri gerekmektedir. Zira her hangi bir millet, dinini kaybetmesinin üstüne bir de dilini kaybederse; o milletin milliyeti de yok olmuş, hayatı da sona ermiş demektir. Buna göre o şöyle hulasaya varıyor: Öğrenmek zorunda olduğumuz yabancı dilleri öğrenmenin yanında, kendi anadilimize de büyük önem vermemiz, milli edebiyatımızı

geliştirmemiz, onu bilim ve medeniyet dillerinin seviyesine ulaştırmamız lazımdır. İşte ancak o zaman, karşımızda ağzını açarak bizi yutmaya hazırlanan kızıl ejderhadan kendimizi koruyabiliriz. Dil ve edebiyatımız ne kadar gelişir ve ne kadar terakki ederse, ilim irfan çevrelerimiz de o nispette genişler. Böyle olunca, Özbekistan sadece adıyla kalmaz; dilimiz saygın diller arasına girer, dilimiz ve edebiyatımızın sahası her geçen gün genişleyerek saygınlığı artar, ülkemizin itibarı da yükselir.¹⁵

Saguni bir halkın toplumsal varlığını sürdürmesinde milli istiklalin ne kadar büyük önem taşıdığına, onu kaybetmenin ağır sonuçlara götüreceğinin altını tekrar-tekrar çiziyor. Çok ağır şartlarda yazdığı eserinde O şöyle diyor: “Eski büyük filozofların ifadeleri ve tarihi tecrübeler gösteriyor ki, tarihte kendine ait milli devletini kaybeden milletler, hâkimiyetini yitirdiğinde; o milletin nüfusu dahi yönetimi ele geçiren işgalcilerin lehine olmak üzere her yıl biraz daha azalır ve bu millet en sonunda bütünüyle yok olur.”¹⁶ Ona göre milli hâkimiyeti kaybetmek demek, yok olmak demektir. Bunun içindir ki, dünyadaki şuurlu ve medeni milletler, hâkimiyetlerini korumak uğruna milyonlarca kurban vermeye hazırdır. Hakeza, her Müslüman millet için İslam imanını korumak Kuran’ın emirlerine göre nasıl farz ise, benliğini ve milliyetini korumak daha büyük bir farzdır. Çünkü Peygamberimiz (s.a.s.), “kim kendi babasını bırakıp başka birinin çocuğu olduğunu söylerse”¹⁷ veya dilini, dinini, örf ve adetlerini başka bir milletin karşısında yitirirse, öylelerini kesin bir dille kınamış, rahatsızlığını bildirmek suretiyle bu duruma düşenlerin üzerine lanet okumuşlardır. Milli duygularını kaybederek öz milletinden ayrılmak, Kur’an’ın emirleri uyarınca

¹³ Saguni, Alihan Töre, a.g.e., s.58

¹⁴ Petrov. V.İ., Myatejnoye serdtse Azii (Asya’nın İsyankâr Kalbi), Moskova, izdatelstvo “Kraft+”, 2003, s.450

¹⁵ Saguni, Alihan Töre, a.g.e.,s.75.

¹⁶ Saguni, Alihan Töre, a.g.e., s. 27.

¹⁷ İbn Saad, Tabakat, 1.

haramdır. Farz olanı da Saguni ifadesiyle milletin savunma kuvvetini geliştirmektir. O "savunma kuvveti"nin ne demek olduğunu kısaca şöyle izah etmeyi uygun bulmuştur: "İşgalcilere karşı kullanılacak savunma kuvveti, günümüzün çağdaş teknolojisine ve silah donanımına sahip olmaktan başka bir şey değildir. Yalvarıp yakararak düşmandan şefkat ve merhamet dilenmek, şeytandan insaf beklemek gibidir. Bunun için, vatan evlatları önümüzdeki gelecek günleri düşünüp, büyük bir istekle çağdaş bilimlere öğrenmeye girişsin; atalarımızdan bize helal bir miras olarak kalan vatanımıza sahip çıkmak için savunma kuvvetleri hazırlama işine dişleriyle ve tırnaklarıyla yapışsınlar."¹⁸

Söz konusu olan milli his, hürriyet gibi konularla sıkı ilişkisi olan diğer bir önemli mesele de **insan haklarıdır**. Alihan Töre Saguni nezdinde dünyada yaşayan her insanın en çok sakınıp, en çok esirgelediği beş şeyi vardır: Bunlardan birincisi, canı; diğerleri ise dini, malı, ailesi ve anavatanıdır. Demek ki herkes hayat, inanç, mülkiyet edinme, aile kurma ve yaşanacak mekân sahibi olma haklarına doğuştan haizdir. Akli başında olan insanlar, bu beş şeyi korumak için büyük fedakârlıklarda bulunmaktan çekinmezler. Bunun tek sebebi, yukarıda belirtilen konulardan başkası değildir. O, temel insan haklarının ilki, diğer hakların da gerçekleşme şartı ve insan olmanın özelliği olan erk ve hürriyetin yanı sıra serbest dolaşım, seyahat özgürlüğüne ayrıca bir önem veriyor. Yani, insanoğlu yeryüzünün hangi ülkesinde yaşamayı dilerse, bu isteğinde engellemeyle karşılaşmamalı. Kişisel hürriyete tecavüzün ne denli ağır sonuçlara götürebileceğini o kendi tecrübesine dayanarak şöyle anlatmaktadır:

"... 1922 yılında GPU'nun (Gizli Polis İdaresi) Frunze¹⁹ şehri yeraltı hapisanesinde

yattım. Böylesine dehşet verici bir duruma ilk defa olarak maruz kaldığım ve böyle korkunç bir yere ilk kez girdiğim için, gönlümün iç ve dış hissiyatı bu zulüm darbesiyle epeyce yaralanmıştı. Eski peygamberlerden Yusuf (a.s.), bir rivayete göre yedi yıl, ikinci bir rivayete göre ise on iki yıl zindanda kalmıştır. Yusuf (a.s.), çıkacağı zaman kapının üzerine iki üç kelimelik şu hikmetli sözü yazmıştı: "Bu yer, dirilerin kabirleridir. Düşmanları sevindirir; dostları ise sınar."

Hz. Ömer (r.a.)²⁰, Müslümanların mümkün olduğunca hapsedilmemesini buyurmuştu. Bunun içindir ki, İslam şeriatında bu cezanın üç yıldan fazla olmasına pek izin verilmez. Çünkü bu sürenin uzamasının insanlar üzerinde çok yönlü zararlar bırakacağı, özellikle de bu insanların aile hayatlarının mahvolacağı şüphesizdir. Eğer bir kişi "Ben bu dünyada durmayacağım" diye kasesem etse ve zindana girip orada yaşasa, şeriata göre onun kasemi bozulmaz. Bu da zindanın, şeriat gözünde, dünyadan bir parça olmadığını gösterir. İslam kanunları uyarınca; bütün dünya malı haksız yere dökülen bir kişinin kanına değmez. Maalesef bugünün dinsizlerinin medeniyet anlayışına göre ise, bir insanın ölümünün, bir eşeğin ölümü kadar kıymetinin bile kalmadığını görüyoruz.²¹

Temel insan haklarının mühim öğelerinden biri **çalışma hakkıdır**. Saguni'nin yaşadığı sosyal ortamda toplumun fertleri devlet tarafından zorunlu tarzda çalıştırılmaktaydı. Saguni bu durumu kesinlikle protesto ediyor, çünkü ona göre yeryüzündeki insanlar dünya yaratıldığından beri, kendi iradelerince çalışmışlar, diledikleri yerlerde yine kendi iradeleriyle yaşamışlardır. Çünkü insan, yaradılışı itibarıyla kendi iradesine,

¹⁸ Saguni. Alihan Töre, a.g.e., s.28.

¹⁹ Kırgızistan'ın bugünkü başkenti Bişkek Şehri.

²⁰ Hz. Ömer: Ömer bin Hattab. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.s.) en yakın dört arkadaşından biri olup, İslam devletinin üçüncü halifesidir.

²¹ Saguni, Alihan Töre, a.g.e., s. 30.

kendi erkine sahip olarak doğar ve hayvanlardan da bu yönüyle ayrılır. Tarih içinde hiçbir zaman, hiçbir memlekette, hiç kimsenin hayaline insanları öz iradesinden ve hürriyetinden alıkoyarak, dilsiz hayvanlar gibi zorla çalıştırma fikri gelmemiştir. Oysa bu hayali ideolojiyi sırtlanan hayalperest komünistler, böylesine bir rezilliği silah gücüyle hayata geçirdiler ve elli yıldan beri bütün halka çok çektirdiler.²²

Saguni'nin **medeniyet** (uygarlık) konusundaki görüşleri, özellikle devrimizde birçok toplumda milli kimlik arayışının devam etmekte olduğunu göz önünde bulundurulursa, aktüel olma açısından değerli sayılır. Onun kendi tecrübesine dayanarak yapmış olduğu tespitine göre bugünün medeniyet âleminde milletlerin kendine ait hakları koruma şerefine ulaşması, ancak silah gücüne bağlanmış durumdadır. Söylediği üzere, mükemmel bir müdafaa gücüne sahip olmayan milletler, insan haklarından bütünüyle mahrum kalıp, hayvanlar gibi aşağılanarak yaşamaya mecburdur. Özellikle, dinsizlik âleminin merkezi olarak kabul edilen bir ülkeye sınır olan bir milletin, kendi haklarına sahip çıkabilmek için maddi manevi her türlü gücü ve kuvveti, yani çağdaş teknolojiyi ele geçirmekten başka çaresi yoktur.

Saguni modern Avrupa medeniyeti üzerinde de durup, halkına bu konudaki en önemli bilgileri aktarırken öncelikle "medeniyet" in ne demek olduğunu ve nasıl olması gerektiğini bilmenin önemini vurguluyor. İşte bu sorunun cevabını doğru anlayabilen kişi, gerçek ve doğru medeniyeti, bozuk medeniyetten de tefrik edebilir. Onun ikaz ettiğine göre, eğer medeniyet diye görünüşte gelişmiş, ancak hakikatte harap durumdaki şu dinsizlerin, edep ve ahlaktan uzak zavallıların medeniyetini kabullenecek olsak, büyük bir hata yapmış oluruz. Çünkü dünyadaki bütün varlıklar,

insan hayatına hizmet etmek için yaratılmıştır. Bozuk medeniyette ise, bunun tam tersine, insanlar dünyadaki varlıklar için feda edilebilir.

Medeniyetin gelişme sürecinin her safhasında ortaya koyulan bütün yeniliklerin, insan hayatını iyileştirmeye hizmet etmesi lazımdır. Dünyada yaratılmış olan bütün varlıklar içinde en şereflişinin ve en ulusunun insan olduğunu, akli başında olmayan insanlardan başka herkes, muhakkak ki anlayabilecektir. Bunun için, insan haklarını en üst derecede korumak, hakiki medeniyetin en vazgeçilmez özelliğidir.

Saguni, insan merkezli medeniyet fikrini derinleştirerek şöyle hulasa eder: "Medeniyet nerede, hangi millette olursa olsun, yukarıda ifade ettiğimiz üzere insan haklarını korumak için hükümetin elinde bir adalet silahı gibi durursa; ancak o zaman bütün halk medeniyete ulaşır ve huzurla rahat bir hayat geçirebilir. Eğer medeniyet, az önce belirttiğimiz gibi faydalı özellikler taşırsa, Doğu'nun büyük filozofu Farabi'nin deyişiyle "Medeniyet-i İslami'ye" yahut "Fazile" adı verilir ve ancak böyle olduğu takdirde, yalnızca insanın faydası için kullanılabilir. Yoksa, şu anda bize hâkim olan medeniyet gibi bir medeniyetin, ona yön verenlerin yaptıkları hatalardan dolayı; yalnız canileri değil, belki de bütün insanlık âlemini helaket çukuruna sürüklemesi kaçınılmazdır. Bilge kişiler ve filozoflar böyle medeniyete "Zâllâta, fasıka medeniyet"; yani "Körler, sapkınlar medeniyeti" adını vermişlerdir. Bunun en açık şekilde görünen örneği, bugünlerde üstümüzde hükümran olan ve Bolşeviklerin getirdiği "rezillik medeniyeti" dir.²³

Alihan Töre Saguni din ve ilim, dindarlık ve toplumsal kalkınma arasında zıddiyetin mevcut olduğu fikrine kesinlikle karşıydı. Doğu uygarlığının simge isimleri Biruni,

²² Saguni, Alihan Töre, a.g.e., s. 55.

²³ Saguni, Alihan Töre, a.g.e., s. 32.

İbn Sina, Harezmi, Farabi, Uluğbey, Nevai ve benzer zatların aynı zamanda derin inanç sahipleri olduğunu, onların yaşadıkları ortamın enine ve boyuna maneviyatla yoğrulmuş toplum olduğunu hatırlatan Saguni'nin tespitince bugünün medeniyet anlayışındaki "Diyanet ile terakkiyat birlikte yaşayamaz" şeklindeki hatalı fikir; aklı başında olanlar arasında değil, bütün cihanda basiretsizler arasında yayılmıştır. Aslında, bugünün ikdamının İslam dininin temellerine oturtulması halinde, bunun insanlar için en faydalı medeniyet haline geleceğine şüphe yoktur. İnsanlık âlemindeki bütün haklar, yine bütün halkın namına, özellikle de hükümet dairelerinde kanun tarafından korunacak olursa, işte ancak o zaman Medeniyet-i Fazile²⁴ sağlanmış olur.

Milletinin bulunduğu zor şartlardan **çıkış yolları** üzere de fikir yürüten Saguni, hakların korunmasında en güçlü silah olarak kabul edilen bilim, sanat ve eğitim kapıları insanlık âlemine sonuna kadar açık olduğuna işaret etmektedir. Bunun için, halkın idrak sahibi oğulları ve kızları, çağdaş anlamda bilim ve sanatı tam manasıyla anlamak ve imkân elverdiğince öğrenmek konusunda başkalarından daha istekli olmaları, sosyal hastalık haline gelen toplumsal eksiklerden kararlılıkla kurtulmaları gerektiğini önemle ifade etmektedir. Çünkü Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.), ümmetlerine aşağıdaki üç şeyden zinhar sakınmalarını buyurmuşlardır: Acizlik, Korkaklık, Tembellik.²⁵

Saguni bu konuyu izah bakımından diyor ki, "imkân olduğu halde haklarını alamayan kişiye Arapçada "aciz" denilir. Kişi hangi şeyden korkarsa, o şey o kişinin başına bela olur. Korkaklar pek çok iyilikten

de mahrum kalırlar. Tembellik ve haylazlık ise, çalışkanlığın tam zıddı olup, hayatta insanlar için en ziyanlı özelliklerdendir."²⁶ Yine Peygamberimizin önerisi doğrultusunda; aklı yerinde olan insanların kendi durumlarını değerlendirmeleri, çağlarını tam manasıyla, en iyi şekilde anlamaları lazımdır. Bu açıdan O'na göre Özbekler; yukarıdaki mantığa binaen, buldukları durumu yüzeysel olarak değil, daha derinlemesine ele almalı ve kendilerine şu sualleri sormaları gereklidir: "Hangi durumdayız? Nasıl bir aşağılanma altında yaşıyoruz? Bütün hayatımıza kimler hükmediyor? Kaderimiz kimlerin eline teslim edilmiştir? Cennet misal bağlı bostanlı, nimetlerle dolu vatanımıza kimler sahip olmuş; bu topraklarda kimler oturuyorlar? Vatanımızı yitirmek yetmiyormüş gibi, malımızdan, mülkümüzden, ahlakımızdan ve törelerimizden bizleri kim ayrı bıraktı? Bütün hayatımızı, bütün gelir kaynaklarımızı ve özgürlüğümüzü, bağımsızlığımızı elimizden kimler zorla çekip aldı?

Özbek halkı, özellikle de bugünün gençleri bu facialara gerekli önemi vermek ve bu konularda mutlaka kafa yormak zorundadır. Çünkü bir milletin başına gelen belalar, o milletin fertlerinin cesetlerine yapışmış veba mikropları gibidir. Hâlihazırda işgalcilerin üzerimizde uyguladıkları güç, ilk devrine nispeten yüz kat daha arttığından; biz, bu vatanın gerçek sahipleri, onların karşısında bugün dağın altında kalan bir çekirge kadar bile güçlü değiliz. Ancak, bunların dağlarını devirecek kadar güce sahip olan düşmanları da, en uygun zamanı bekliyor ve bunlara karşı harekete geçmek için fırsat kolluyorlar."

Böylece dünyada Sovyetlere rakip olan süper güçlerin oluştuğuna işaret ederken jeopolitik faktörün önemine dikkatleri çekmektedir. Bu etken tesiri altında doğabilecek fırsatlardan baştan sona istifade etmenin en

²⁴ Fazile ve fasıka medeniyetler hakkında daha ayrıntılı bilgiler için bkz: Alihan Töre Saguni, a.g.e., s. 31-32.

²⁵ Buhari, Cihad, 25 (Arapça nüsha).

²⁶ Saguni, Alihan Töre, a.g.e., s. 41.

akılca yol olduğunu göstermekle beraber toplumu bu istikamette fedakârlığa davet ediyor ve şöyle yazıyor: “Dolayısıyla, gelecek günlerde biz Müslümanlar için elverişli şartlar oluşur da uygun çağ gelirse; vatanımız Türkistan’ı üstümüze devrilmiş bir dağcasına, tepemize binen işgalci Rusların elinden elbette kurtarabiliriz. Eğer öyle bir gün gelecek olursa, bizim de Türkistan halkı olarak kendi devletimizi ilk sırada, vakit kaybetmeden kurmamız lazımdır. Bir milletin kendine ait hayati hakları gerektiği şekilde elde edebilmesi için o milletin fedakâr evlatları, birer fedai gibi mallarını, canlarını esirgemeyerek; karşılıklarına bu yolda ne kadar zorluk çıkarsa çıksın bunlara göğüs gererek, sabırla iş görebilirlerse; işte ancak o zaman hakikati gün yüzüne çıkarabilir; maksatlarına da erişebilirler. Bütün yaptıklarını sadece kendileri için yapan adamların tüm hareketleri, hayvanların kendi karınlarını doyurmaları gibi olup, böyle adamlar iradesiz, insan suretindeki canavarlardır.”²⁷

Bir din âlimi olarak Saguni’nin **dünya ve ölüm sonrası hayat (ahiret)** arasında denge gibi çok nazik mesele konusundaki fikirleri de dikkate şayandır. O bazı kimselerin “Kuran’da ‘Bu dünya kâfirlerindir; ahiret ise sizlerin’ denmiştir” gibi sözlerinin cehaletten kaynaklandığı görüşündedir. Saguni İslamı: “İslam herkesi yener ve hiç kimseye yenilmez. Herkesin üstünde olur da, kimsenin altına düşmez. Her iki dünyanın iyiliğini de Allah’tan isteyiniz²⁸ denmiştir.” şeklinde değerlendirmektedir.

Ayrıca Kuran, bunları sağlamanın yollarını da göstermiş; bütün sebepleri tam anlamıyla yerine getirmeyi buyurmuştur. Saguni açısından Müslümanların inancı hem bu dünya, hem öbür dünya üzere olup; ahiret

gününe iman edilir. Öyleyse şunu bilmek lazımdır ki; bu dünyanın işlerini Allah’u Teala bütünüyle sebeplere bağlamıştır. Öbür dünyaya ait işleri ise, Kuran’ın ifadelerine göre sebepsizdir ve Allah’ın kudretiyle yaratılır. Hayat âlemindeki dünya işleri, zerreden güneşe kadar her şeyin olması yahut olmaması, tamamıyla sebeplere bağlıdır. Tevekkül etmek, yani her şeyi Allah’a teslim etmek ise, insanın takatinin dışında olan durumlar içindir. Şeriat, yalnızca elden gelmeyecek işleri Allah’a teslim etmeyi buyurur. Ayet ve hadislerden; yani, Allah ve Peygamber sözlerinin muhtevassından çıkarılan hüküm odur ki; İslamiyet’in şartlarını yerine getirmek şartıyla, dünya işlerinde zamanın maddi ve manevi bütün sebeplerini eksiksiz olarak gerçekleştirmek, Müslümanlar için farzdır. Bir şeyin olumlu veya olumsuz olması yahut olmasının sebepleri belirlenmiş olup, kimin elinden geliyorsa o işin onun tarafından gerçekleştirilmesi emredilmiştir. Müslümanlara da, işte böyle bir inanç lazımdır. Çünkü bir işin oluşabilmesi için onun sebepleri tam olarak tatbik edilirse, onu hayata geçirmek, Allah’ın dünya hayatı için belirlediği bir kanundur. Kuran’ın deyişiyle buna “âdetullah”, “sünnetullah” yani, “Allah’ın âdeti”, “Allah’ın yolu” denmektedir. Peygamberlerden başlayarak dünyada yaşayan bütün herkes, bu kanuna boyun eğmeye mecburdur. Buna misal olarak; Uhud Savaşı’nda bu kanuna tam anlamıyla riayet edilmemişti. Bir anda durum değişerek, iş müminlerin aleyhine dönüşmüştü.

Alihan Töre Saguni’nin içtimai görüşleri hiçbir zaman karamsar olmamış ve manevi bunalıma sürüklenen milletine her vakit çıkış istikametini gösterme niteliğindedir. Onun aşağıdaki sözleri bunun apaçık delilidir: “Bugün düşmanların elinde erkimizi ve hürriyetimizi bütünüyle yitirmiş halde, burnumuz yerlerde sürtülerek, hayvan gibi

²⁷ Saguni, Alihan Töre, a.g.e., s. 75.

²⁸ Bu mana, Bakara suresinin 201. ayetinden çıkarılmaktadır.

çalışarak, köleler gibi azap çekerek gün geçirmekteyiz. Hal böyle olsa da, gelecek için beslenen ümitlerin temelleri atılmış; uyanış duygusu, okumuş gençlerimiz tarafından sezilmeye başlanmıştır. Uyanış fikrinin ardından işlerin değişmesi ve bunun da sonuçta netice vermesi, dünya siyasetinde eskiden beri olagelen bir durumdur.”²⁹ Tarih sayfalarında böyle hallerle çokça karşılaşıldığını yazan Saguni'nin beklentilerinin doğru olduğu XX yüzyılın doksanlı yıllarında Doğu Bloğunun dağılarak Orta Asya bağımsız Türk cumhuriyetlerinin kurulmasıyla baştan sona ispatlandı.

Sonuç

Alihan Töre Saguni, Türk Dünyasının son dönemde yetiştirdiği büyük düşünürlerdendir. İdeolojik nedenlerden dolayı uzun zaman zarfında ilmi devir dışında tutula gelmiş ve üzerinde yeterince araştırmalar yapılmamıştır. Oysaki onun fikirleri araştırılıp öğrenilince Türk tefekkür tarihine önemli katkılar sağlayacağı şüphesizdir. Alihan Töre Saguni mütefekkir âlim, İslam'ı tasavvuf yönüyle kavramış arif, aynı zamanda ileri gelen içtimai erbap, yetenekli komutan, tam manasıyla bir aksiyon adamı, tarihi şahsiyettir. Onun fikirleri pratik cihetten denenmiş olması itibarıyla ayrıca değere sahiptir. Cümleden Avrupa merkezîliğini eleştiren ve insan odaklı kâmil ve fazıl medeniyet hakkında görüşleri mühim önem taşımaktadır. Onun temel insan hakları, bu dünya ve ahiret hayatı arası denge konulu görüşleri umum beşeri açıdan güncelliğini korurken, milli istiklal, savunma kuvveti, ilim meseleleri üzere görüşleri özellikle yeniden milli kimlik arayışında bulunan toplumlar için ışık tutucu rehber niteliğindedir.

KAYNAKLAR

1. W. Radlof. Sibirya'dan seçmeler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976
2. Ahmet Güner. Tarikatlar, Milliyet, 1986, İstanbul
3. Alihan Töre Saguni. Türkistan Kaygısı, Ergon Verlag, Würzburg, 2006
4. V.İ. Petrov. Myatejnoye serdtse Azii (Asya'nın İsyankâr Kalbi), Moskova, izdatelstvo "Kraft", 2003
5. İbn Saad, Tabakat, 1.
6. Buhari, Cihad, 25 (Arapça 32 nüsha).

²⁹ Saguni, Alihan Töre, a.g.e., s. 64.